

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 3-4

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Уз педесетогодишњицу наставничког рада прозе- сора А. Белића	73
2. А. Белић: Напомене о данашњим задацима књижевног језика	75
3. М. Стевановић: Синтаксичка и стилска вредност предлога с	108
4. Р. Бошковић: Придеви типа <i>ораћи</i>	116
5. Драг. Живковић: Питање практичности новог начина стављања запете	132
6. А. Б. Поводом претходног чланка	138
7. В. М. Мићовић: О народним речима за „зихернаду“	142
8. Б. Милановић: „Присуствовати“ и „бити присутан“	146
9. Св. Марковић: „Ђорав“ и „слеп“	151
10. Гл. Елезовић: 1. Абдест, абдес, авдест, авдес и сл.; аваз	154
2. Још неколико речи о <i>адраповцу</i>	160
11. Језичке поуке:	163 — 168

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Рибита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

НАПОМЕНЕ О ДАНАШЊИМ ЗАДАЦИМА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

(Предавање новинарима и књижевницима, прерађено и допуњено)

Мени је врло мило што о нашем језику говорим пред онима који су у првим редовима стваралаца књижевног језика; што говорим о нашем књижевном језику по њиховој жељи да се упознају са савременим питањима нашег савременог језичког стварања. То истиче из сасвим природног осећања што се налазимо не само пред новим временом него у средини велике радне и стваралачке епохе; а језик је, то сви добро знамо, чврсто везан са свима збивањима народним. Нема ниједног догађаја који у њему неће оставити, ако не потпуну слику своју, онда бар свој знатни траг. Најразличнији материјал гомила се са најразличнијих страна и даје извесну слику и самом језику и упућује га одређеним правцем. Сасвим је природно да за тренутак застанемо и да се запитамо: куда идемо у том правцу и шта својим развитком желимо да постигнемо. Несумњиво је да је цело данашње време, цео огромни рад многобројних трудбеника који иду поносно и самоуверено ка стварању своје социјалистичке земље, — под окриљем и под заштитом сличних идеја и стремљења, извесних осећања која су им заједничка и која се и у језику морају огледати. Питамо се: колико се то све види у ономе најтананијем ткању око којег се у својим најискренијим тренуцима сви подједнако трудимо, — у језику нашем. Као кад човек има пред собом велики циљ, цело животно дело, па иде ка његовом остварењу, у извесним тренуцима, готово инстинктивно, од времена на време, он се зауставља да види шта је и како урадио и шта му је још остало

да уради; тако и народне културе, народне цивилизације, идући својим великим циљевима, треба да се покашто упуте својим погледима и уназад да виде колико се урадило и колико се пута прешло, а затим и колико све то непосредно води постављеним задацима.

У овом предавању зауставићу се само на напоменама о овом предмету очекујући да наши стручњаци прихвате и даље разраде питања која су пред нама. Ја сам за овај циљ узео само мали број наших дневних листова, остављајући сву осталу богату грађу коју нам пружа наша књижевност од ослобођења да буде искористићена у студијама нарочито предузиманим да се осветле поједине стране нашег савременог језичког стварања. Овде је изнесено оно што ми се чинило да је значајно да поменем на овом састанку са претставницима наше штампе. Па ипак ја те своје напомене објављујем у мало проширеном облику и у Нашем језику јер сматрам да могу бити од користи и за развитак исцрпнијих испитивања о овом предмету.

Наш књижевни језик до извесне је мере уметничка творевина која је поникла из душе народне онако као што је поникла песма његова, његова орнаментика, његов епски темперамент и уопште његова цела ненадмашна усмена књижевност. Он је, истина, поникао из језичког осећања једнога краја, за чијом је језичком тачношћу и непосредношћу Карацић пазио као за најнежнијом биљчицом коју је ваљало очувати од свих непогода. Али је Карацић језику свога краја дао општу културну обраду и позвао наше народе да се око њега окупе и да на њему зидају своју нову народну цивилизацију.

То не значи да је Вук хтео суверено да протегне свој језик по свим крајевима као једини израз народног духа. Већ је хтео тиме да покаже колико он сматра да свако треба да поштује свој народни језик и са каквим осећањима треба да прилази његовој обради. И Вук је успео. Иако после педесет година трзавица, борбе и колебања, и Срби и Хрвати примили су његов поклич и следовали му како је ко најбоље умео и могао. Али у примени, у остварењу начела потпуне народности књижевног језика, добивени су резултати за које

се не може рећи да су му у сваком посебном случају одговарали у потпуности, иако је несумњиво да је Вукова главна замисао остварена у основним цртама. И Срби и Хрвати где их год има служе се у књижевности народним језиком.

Захваљујући приликама у којима живе Срби и Хрвати, створила су се, по неопходности, два главна књижевнојезичка центра, један на истоку, у Београду, а други на западу, у Загребу. Али и поред тога, и у другим већим центрима наших народа (на Цетињу, у Дубровнику, у Сарајеву, Новом Саду и сл.) стварала се своја месна особеност. И поред тога што је Караџић тражио извесну уједначеност језика, чак и његов први ученик, Бранко Радичевић, пропуштао је кроз своје песме многе особине војвођанских говора које се нису налазиле у језику Вукову. Главно је био народни дух. Тако је и Његош, веран духу народнога језика Црне Горе, створио књижевна дела од велике вредности, иако не у потпуном складу са Вуковим „каноном”.

И код Хрвата, чији један део говори потпуно истим језиком као и Срби, постепено је примљен Вуков књижевни језик, али са извесним, потпуно разумљивим, ограничењима. Код Хрвата који су за време Илирског покрета преузели традицију покрајинских литература, Дубровника, Далмације, Истре и Славоније, а који су дотле код куће, у Загребу, писали својим народним кајкавским дијалектом, — није било тешко да пробије себи пут мисао о народном језику. Али при остваривању њену није било лако сузити дотадашње традиције само на херцеговачко наречје Вуково и језик народних умотворина. И тек постепено пробијала се у загребачком центру неопходност да Вуков језик буде бар регулатор језичког стваралаштва. У том се правцу несумњиво много напредовало; та је идеја захватила дубокога корена. И зато покушаји да се тај развитак заустави, чији су се први знаци јавили пред Други светски рат, пропали су потпуно.

Ето, другови, слике која нам је била пре рата! Народни језик различних крајева, његова фразеологија, нарочито његов речник, неизмерно богати речник различних покрајина наших — овладали су нашом књижевношћу уобличени оном општом правилношћу коју је Вук прогласио у време када је

радио на коначној обради своје књижевне и језичке реформе (1839 — 1845).

Ја бих хтео да се задржим на обема странама нашег језичког развитка, и спољашњој, т. зв. општој или опћенитој правилности, како је Вук говорио, и унутрашњој — на сталној творачкој помоћи развитку нашег језика коју му пружа стално књижевно и културно стваралаштво, и на томе, нарочито, како се и једно и друго огледа у послератној књижевности нашој и какав би требало да буде према томе — данашњи наш став.

Револуционарна епоха у којој ми живимо избадила је у многим правцима нова начела, али у правцу књижевног језика она је затекла већ свршену револуцију коју је Вук извршио. Она је само заострила, освежила и потстакла ка новом развитку оно што је помало било зачмало по различним центрима наше земље. Али Вуков велики принцип потпуне демократизације и народне културе и народног језика у књижевности она је поносито носила на својим победничким штитовима заједно са начелима демократизације народне власти. У својем великом препорођају целокупног друштвеног поретка она је носила револуционарне мисли и начела, револуционарне радње које су морале и у језику добити свој отклик. Јер језик није ништа друго до вечити пратилац свега збивања и у нама и изван нас.

Из овога се одмах види да је наша револуција имала много више значаја за унутрашњи развитак књижевног језика неголи за ону спољашњу страну његову којој се Вук старао да да најпростији, најдемократскији облик, нарочито, уколико се он тицао правописних и формалних особина.

О њима ћу рећи само неколико речи. Нема сумње да је набујала, револуционарна снага, скидајући све окове који су спутавали наше народе, поскидала и много штошта што се тицало оних обавеза које су наши народи узели на себе као услове и неопходности културе једнога народа. То је оно што се обично назива писменошћу; али, уствари, то је само одећа писмености, а не сама писменост по себи. Томе се може помоћи онако како је то већ учињено у свима већим културним земљама. И поред тога што сам мишљења да сваки кул-

турни појединац треба да влада и том страном свога језика, мислим да би добро уређена служба у штампаријама око читања рукописа и исправљања коректура могла за кратко време да учини немогућим знатније грешке у том питању. Ја ту мислим на правописне језичке особине и на оно што је Вук подразумевао под „општом” или „опћеним правилношћу”. Само морам учинити у том правцу још две напомене. Прво, не треба мислити да је Вуков правопис, и поред свих својих сјајних особина, разрађен у свима појединостима до свих танчина, и то за сва времена. Пре свега, и славни Вук је имао тренутака колебљивости у понечему у своме правопису. Данас, после 130 година како је он свој правопис изнео, много штошта се и јасније види и тачније зна. Било би време да се и у томе правцу, ако желимо напред корачати, изврши преглед свих досадашњих правописних особина и мали недостаци Вукова правописа (напр. писање *д* и *т* испред *ски*, *д* и *т* испред *ство* и сл.) дефинитивно уклоне. Ако ја не предлажем да се то учини одмах, иако би то било у духу савременог револуционарног времена, ја то не чиним само зато што сматрам да је важније да се данас свугде у нашем народу савладају у потпуности особине целокупног правописа нашег онако како су оне досада устаљене него да се некадашње спорне појединости износе на дискусију и тиме уноси и извесно неповерење према исправности нашег правописа уопште. Уосталом треба стално имати на уму да сваких десет-петнаест година има нових појединости које треба унети у правописну систему и да су повремена проверавања правописа и потпуно оправдана и у духу самог језика у којем се све стално развија.

Друга је ствар „општа” или „опћенита правилност”, оно што се код других народа назива књижевним „каноном” или, како би се могло простије рећи, обличком или морфолошком језичком обавезношћу. Ту улазе не само облици промене речи већ и њихови акценти, наравно, у књижевном говорном језику, који изазивају велико интересовање у круговима нашег друштва у којима се води брига о тој изванредној, по лепоти, страни нашег језика.

Тиме додирујемо питања обавезне или „нормативне“ граматике која прописује обличку систему једног језика. Код нас је и то питање остављено прописима који су остали од Вука и Даничића. Иако је Даничић необично поштовао Вука и у свима својим настојањима полазио од онога што је било код Вука, иако је управо Даничић творац наше „нормативне“ граматике, он се у понеким ситним језичким особинама мало разилазио са Вуком. Вук је био више него поштовалац онога што је налазио код народа и у народној традиционалној књижевности. За њега је особина народног језика, исто као и особина народне културе, обичаја, историје и сл. — била светиња. Он није мислио да има права да ишта у томе мења. Међутим код Даничића није било баш све тако, иако је и он полазио увек од народних особина. Тако, на пример, Даничић је употребљавао наставак *-ому*, *-ему* код придева углавном у дативу зато што је тако у старом језику (по историји језика правилније), док је Вук употребљавао тај наставак и у локативу како је у народном језику. И у другим случајевима где је могло бити двојакних облика, Даничић их је радо распоређивао према историји језика. Вук то није чинио, и зато нам је он каткад ближи од Даничића, иако је Даничић његов ученик и учитељ, ако не нас, оно наших учитеља. Уосталом нису то једини случајеви о којима има да донесе одлуку нормативна граматика. Има облика који се у народу употребљавају у мањини (напр. наставак *-еме* код заменица и придева и сл.) а које и књижевници показашто употребљавају. Зато и све то треба да уђе у обим разматрања наше нормативне граматике. Али како да се организује рад на њој? Вук је давао просто решење. Оно што се употребљава у већине књижевника или у већине народа, додајмо ми, чији је језик послужио као основица књижевном језику, — има да постане обавезна особина књижевног језика. Ми пак данас велимо, у духу Вукову, да ће се особине обавезне или нормативне граматике прописати на тај начин што ће се извршити испитивање и језика књижевника, наравно и журналиста, и језика народа и израдити лингвистички или језички атласи. У томе ће учествовати сва културна средштва помажући да се до тачних сазнања дође. То ће, нарочито,

имати великог значаја за нашу акценатску систему. Нема никакве сумње да књижевна акценатска система има извесних особина својих које се морају одржавати у културном саобраћају у нашем народу (напр. четири различна акцента, употреба низлазних само на првом слогу многосложних речи и у једносложним речима, употреба узлазних акцената у свима слоговима, сем последњих и сем у једносложним речима, употреба дужина иза акцента итд.), али код двојних и тројних облика, какви се каткад употребљавају за исту ствар, — акценатски атлас према извршеним испитивањима, а у сагласности са поменутиим принципима, има да пропише обавезни облик. Као што се одавде види, у правцу нормативне граматике има да се још доста уради. Докле се то дефинитивно не уради, има да нам послужи, као што је и досад служио, као општи регулатор језик Караџићев са својом „општотом” или „опћенимом правилношћу” и његова акценатска система (како је изнесена у делима Даничићевим). То је — уколико се питање тиче онога што смо ми назвали спољашњом страном а што обухвата правописну исправност и општу или опћениту правилност језичку. Нас данас много више занима унутрашња страна књижевног језика, оно што чини живот језички. То је — само стваралаштво у језику, и стилско и речничко.

Ја сам већ рекао од коликог је значаја наша револуција баш за ту језичку страну. Нова начела на којима се заснива државни поредак, нове економске прилике, огроман полет и материјалне и духовне културе, једном речју, нови човек и нови живот — све то ставља и језику нове захтеве. Да бисмо се упознали са различним странама језичког живота у данашње време, довољно је, примера ради, захватити ма где из живе језичке струје, и све ће нам то бити савршено јасно. Наравно, било би исправније да се узме целокупни културни послератни рад колико се огледа у штампаним делима и свему другом што је штампом изнесено. Али према моме данашњем скромном задатку — довољно је да се покаже и најопштија слика тога стварања. Ја сам за то узео само неколико бројева „Борбе” и „Књижевних новина”, једног политичко-партиског дневног листа и једног политичко-књижевног.

Одавде се види да је мени у овом случају важан језик како се у најпој журналистици у пресеку јавља, јер он свакодневно утиче на ширење и одомаћивање штампане речи. То је, наравно, знатно шире од појма „новинарски“ или „књижевно-новинарски“ језик. Кроз штампане дневне листове пролази много штошта што се у најразличним центрима културног рада ствара, и по министарствима, комитетима и у најразличнијим установама, и у школи и просвети, и у политичким и другим културним круговима. У њима је и отклик свакидашњег живота у граду, са улице, из села и паланке. Зато када говоримо о новинарском стваралаштву, то још далеко не значи да се новинари или књижевници сматрају као прави творци свега што се у журналистици јавља. Они су каткада заиста то; али су чешће само посредници који примају и предају оно што се на различним странама добро или рђаво створи. Али зато њихов значај, њихова улога, њихове заслуге и њихова одговорност у доношењу оних значајних културних докумената који се називају новинама — није мања. Према томе, оно што се ниже о њима говори треба у знатној мери разумети да је речено о њима као људима који бде над језиком дневне штампе, као о чуварима и шириоцима добре или рђаве речи у њој, и само у најређим случајевима као о творцима нове речи или кривцима због рђаво начињене или употребљене речи.

1.

Већ је обрађана пажња како су старе речи у данашњем животу (напр. *партизан* и др.) добиле нова значења у складу са револуционарноборбеним и социјално-економским новим приликама.

Да поменем: *фронт* (*фронтовски* и сл.) у значењу политичке организације које је значење добило већ општи значај; *будност* и *небудност* у смислу нарочите опрезности и осетљивости одговорних чланова партиских установа и сл. да им се у организацију не увуку недостојни људи и сл.; *бригада* нема више само војно значење, већ се распрострло и на сваку организовану јединицу за рад, различне послове и сл. (исп. *радна бригада*, *омладинска бригада* и сл.); *оквир*

(*оквирни* и сл.) добило је значење не само рама, нечега чиме се нешто заокружава или обухвата, већ се тиче и саме садржине онога што се обухвата у значењу *општи*, у *главним линијама* и сл., у основном обиму (*оквирни план буџета*, *оквирни знагај* и сл.); *кампања*, *кампањски*, иако страна реч, добила је значење повремениг рада, везаног за кратак рок, за разлику од редовног, стално установљеног, озакоњеног или вршеног у сталним размацима (исп. *кампања описмењавања* и сл.); *поробљиваг* има шире значење него некада: употребљава се за сваку насилну радњу, експлоатацију и сл. (исп. *поробљиваги народа*, *економски поробљиваги села* итд.); *потпаљиваги* нарочито се употребљава у своме метафорском значењу (*потпаљиваги рата*, *непријатељства*, *мржње* и сл.); особито је широку употребу добио глагол *хушкати* (који нам је дошао од Хрвата), *хушкаг*, *хушкачки* и сл. за значење *туткати*, *изазивати*, *дражити* (*потстицати говором*, *клеветати*, *сплеткама на какеу радњу* или сл.); и стране речи као *дискриминација* не силазе са стубаца наших листова у вези са радњом која је постала тако обична код нама данас ненаклоњених информбироовских држава: за појам када се неко *бесправно* лишава свога природног права (напр. учешћа у каквом међународном скупу као слободна држава и сл.); *диверзанги* су они који (у рату или миру) воде засебну акцију против некога; *капитална изградња* је најзначајнија, од општег, великог значаја; *актив*, *активизација* још су по смислу најближи старом значењу, али данас не значе само *радњу* или *живу силу* извесног предузећа, већ целокупност оних борбених снага његових које су одређене да воде акцију; *активизација* и јесте претварање у такво стање извесног броја људи који то нису били или стварање таквог стања где га није било; *кадар* има данас знатно шире значење него некада: то је збир људи способних или који се оспособљавају да извесне послове преузму и изведу, да их прошире, усаврше и сл.; *напредна*, *прогресивна књига*, *литература* није само добра у смислу садржине и облика него и напредним социјалистичким духом обојена; *власт* у значењу *Народна власт* и сл. није само апстрактна именица у значењу држања управе и сличног у својим рукама него је и кон-

кретна именица *Народна влада*, *народни управљази* и сл.; глагол *прерастати* нарочито је згодан да се њиме обележи у развиту социјалних појава знатан степен, управо када се тим развиту прешла ранија граница и дошло до виших развојних ступњева; он се данас махом тако и употребљава, поред и других начина употребе; глагол *доживити* (у прелазном смислу, не *доживети* које значи друго) и глаг. партицип *доживљен*, глаг. имен. *доживљеност* данас се знајно више употребљавају него некада и са знатно изразитијим значењем због *реализма* који је у основици и друштвеног и општекултурног погледа на живот; *усмерити*, *усмеравати*, *преусмеравати* (исп. раније *смер*, *смернице* и сл.) бујно су се развили у данашње време јер је било потребно нови развитак упутити према одређеном (социјалистичком) циљу, а стари је ваљало у том правцу преудесити: ове су речи биле за то врло згодне јер су све то давале у једној речи; *окрштавати* у општијем смислу: „дати нов назив”, „заменити стари назив новим”, „извршити одједном и показати именом ново стање” и сл. — тако је исто добродошло за данашње време корених преображаја; *задужити кога зим* — врло је важан израз у социјалистичком раду у којем свако коме је дат извештај посао да ради, за њ и одговара (и материјално и, нарочито, морално); *народноослободилачки* обухвата и ослобођење народа од непријатеља и од свих других узурпатора власти која једино припада народу; *слободољубив* има шире значење него што би се могло рећи на основу саставних делова те сложенице: оно значи народе који теже не само својој слободи, већ слободи свих народа на свету; *укљугити*, *укљугити се* глагол је који одговара колективном, удруженом раду свих чланова једног друштва; *трудбеници* је постојало и досада за оне који се *нарогито труде*, — данас та реч значи свакога ко ради, ко свој труд уноси у заједницу, дакле, цео радни народ; *пионири* се односи на најмлађе поколење новог социјалистичког или фронтског кадра (раније: *војници-пионири*, *пионири-крзници* нових путева); *ударници* је у зависности од великог значаја рада и производње по фабрикама: ударници су који постижу најбоље резултате и дају углед за усавршавање, умножавање тога

рада; *поставити што*, *постављен* и сл. не значи само изнети нешто, формулисати, „метнути да стоји”, него и побринути се и за све друге околности за то (за основицу, темеље, околне услове и сл.); *планирати*, *планирање* — претставља један од услова колективног рада (иначе се не би знало ко ће имати у сваком даном тренутку шта да ради), средстава за његово остварење и његове везе са целином; према томе, иако је реч стара, својом ширином и свестраношћу она је, донекле, добила нов садржај, који је у вези са јединством свих стваралачких напора у земљи и са начином за њихово остваривање. *Омасовити* даје другу слику него *проширити*, *умножити*, који би се могли такође употребити, зато што *омасовити* обраћа пажњу не само на повећање бројног стања или површине коју повећани број јединки заузима него и на целокупност стварне садржине његове; *унутарпартиски* или *унутрашње партиски* претпоставља проширење прилога *унутар* у савременом нашем језику и на значење предлога (в. о томе ниже); *Ској*, *скојевци* — прво је скраћеница (Савеза комунистичке омладине Југославије), а таквих је скраћеница у почетку револуције било више (исп. *АВНОЈ* и сл.); *скојевци*, *скојезски* и сл. сасвим су правилно изведене речи од поменutih скраћеница; те скраћенице, ма како биле згодне због своје краткоће, тешко се могу потпуно одомаћити зато што су њихови појмови сложени. *Одвијати се* узето је из филмског процеса: одвијају се слике са колута и износе на платну, па се према томе ређају (одвијају) и догађаји; зато *одвијати*, *одвијати се* има метафорско значење: развијати се у извесном логичком реду, тако се ређати и сл.; данас је добило широку и често неисправну употребу (исп. ниже). *Разбијазка* или *цепазка делатност* има смисао идејног, организационог и акционог парчања партиске целине или сл.; ово је само један прелив у реду њихових могућних значења. *Самокритиџан*, *самокритиџност* и сл. треба да се развијају у свима установама, без обзира да ли има у њима опозиције или нема, јер самокритичност изазива признање властитих недостатака и побуђује на исправљање много брже, а, можда, и боље, него кад критика долази са стране; те речи садрже у себи врло важне елементе самоуправног и социјалистичког

рада и живота. *Везане цене* у вези су са прелазним економским стањем развитка социјалистичке економике: то су цене одређене од државе, по којима се продају продукти ако се жели да продавци добију могућности да по одређеним (блиским) ценама купују продукте државне производње.

Овде је само понешто наведено из оног броја речи које сам нашао у поменутим изворима; али би се могло лако знатно увећати. Оно јасно осветљава колико је ново стање развило језик у најразличнијим правцима и колико језик зависи од његових различних страна. Истина је да су све те речи или, боље, сви појмови које оне обележавају добивени са стране, од самог социјалистичког или комунистичког развитка друштвеног, који је интернационалан, а који смо ми добили руским посредништвом. Зато су многе од тих речи примљене од Руса у оном облику у којем су се оне код њих употребљавале; а друге су преведене или пренесене на наше земљиште према руским речима. Али и то је богаћење језика, као што је било и раније када се примао културни начин мишљења других народа. И сада је наше културно мишљење у великој мери обogaћено, а са њим и наш књижевни језик. Истина, као што је речено, међу наведеним речима има их доста и туђег порекла од којих ће неке, уколико нису међународни термини, бити замењене нашим речима; за друге ће се опет, вероватно, наћи и згоднија народна реч ако се није одмах нашао. Али, као што се могло видети, и многе речи које су већ биле у нашем језику (ма и туђег порекла) и многе наше речи добиле су нове стране свога развитка под утицајем нове идеологије и новог државног уређења. Овде је наведено тек понешто примера ради. Уосталом и од онога што се ниже наводи много штошта иде и овамо. Наш је живот постао многостручнији, многоивичнији; иако упућен у једном, и то социјалистичком правцу, он је постао богатији новим садржајем, — а са њим је и језик постао такав.

2.

И изван речи које су донели са собом социјална револуција и социјалистичко уређење земље — ми данас много више но икада примамо и појмове и предмете од иностран-

ства (сетимо се само многобројних техничких струка, машина и уређаја). Сасвим је природно што морамо примати, макар и привремено, и стране речи. Јер је потребно да наша реч, наравно, ако је изворна (народна или народска, тј. у духу народном), прими садржај новог појма или предмета, да се њиме испуни. Каткада је довољно да неке од страних речи само неко време проведу код нас употребљавајући се напредо са нашим речима да би се поменуто преливање значења или пуњења новим претставама могло извршити у потпуности. Зато су неке стране речи у нашем језику, иако у привременој, у неопходној употреби. Друге пак туђице могу ући и потпуно се укључити у наш језик, као што је то и досад бивало. Али код нас се дешава и нешто друго. Узима се реч из страног језика зато што су писци научили на страну реч, зато што им она звучи апстрактније, изразитије, боље него наша, а после — и зато што не треба много тражити своју реч кад је страна већ ту. Којипут без икаквих разлога видимо страну реч тамо где би изванредно добро, управо једнако као и страна реч, могла стајати наша реч. Ја ћу навести опет из онога на дохват узетог материјала који пример страног порекла и сазвучја који би се, са успехом, могао заменити нашом речју.

Зашто нам је потребан баш *плишани баритон* кад се може рећи *меки, прелизни* (тј. који се прелива), *топли*, ако нам је потребна слика *свилени* или сл.; *широки дијапазон* није нам потребно поред *широког обима* или сличног израза (некада се употребљавало *велики регистар*: такође непотребно поред великог обима); *форсирајући... раздвајање језика* — поред тога што је *форсирати* страна реч, оно има и многа значења, тако да је и с те стране незгодно; овде је боље *помажући, појагавајући* или сл.; *театролог* нам није потребно поред *зналац, познавалац, позоришта, позорини стругњак* или сл.; *аудитивни елементи... елементи који се могу чути, или који се чују, чујни*; у *обрисима пејсажа... непотребна позајмица* (у руском новија реч начињена од глагола *обрисовати* — начинити скицу, оцртати) м. *цртеж, скица, главне линије* или сл.; *интелектуална аберација... м. интелектуално скретање, заблуда* или сл.;

бизарни закључак... *Ћудљиве, настран, гудноват* или сл. (наравно, у зависности од онога што се хтело рећи целим изразом); у *временској дистанци* ... м. у *временском растојању, размаку* или сл.; *сакрални карактер*... црквени, обредни или сл.; *карактеризација*... зашто бежати од већ готових и освештаних употребом *карактерисање, карактеристика* и сл. и ићи за *caractérisation, Charakterisierung* и сл.; *евоцира*... м. *изазивати, догаравати, будити* или сл.; на *маргинама ових формулација*... ова метафора сасвим је непотребна, довољно је *око ових ф.* или *поред ових ф.* или сл.; *некропола* непотребно поред *гробље, град мртвих* или сл.; *лауреат*... наравно, поред других значења: *награђени писци, уметник, наугник* или сл.; *малверзација*... злоупотреба, *неисправност, утаја* и сл., *психолошки шаржирани дијалози*... *психолошки пресићени, психолошки преоптерећени дијалози* или сл.; *национални ресантиман*... *народно злопамћење, народно болно сећање* или сл.; *дошла је до израза и диспаратност између комизног смисла комада и психолошке апаратуре којом се покрећу дешавања на сцени*... мислим да овде није потребна ни диспаратност, коју лепо може заменити *неслагање, разлигитост, разлика, подевојеност* или сл.; а *психолошка апаратура* је и нетачно као појам и непотребно поред психолошког схватања, психолошке концепције или сл.; *раритет*... ретка ствар, реткост (и у материјалном смислу); *сензационалистички* непотребно поред већ познатог *сензационалан*; *информативност*... није нам потребно поред *обавештајност*; да се (*успостави и*) *афирмише* — није нам потребно поред *потврди, узврати, оснажи, устали* и сл.; (*дао је*) *интегрално* (решење) — довољно је *потпуно, исцрпно* или сл.; (*духовна*) *резонација* (*кроз векове*) може се рећи *одјекивање, разлегање* или сл.; *апологети неистине* место *заштитници, затогници, браиноци* — уопште је стилски неисправно узети једну тако лепу реч као што је *апологет* (бранилац у смислу духовном, у корист нечију, напр. хришћанства или чије науке, исп. спис Платонов под називом „Апологија Сократова“) за тако негативан појам као неистина; *мануелни је ругни*; *театар* је ушло у новије време (свакако под утицајем руског *театр*) иако је већ дубоко устаљена реч

позориште; *асортиман* — за значење: по извесним начелима сређена збирка предмета, књига или сл. добила је грађанство реч *избор* и *асортиман* нам ту није потребан; *конзултативне конференције* — нису ништа друго до *саветовања*, *већања*, *саветодавна већања* или сл.; *складиште*, и поред тога што у нашем језику има реч *складња* у покрајинској употреби, ипак реч *склад*, која је у сасвим обичној употреби и сасвим са другим значењем, јасно показује да је *складиште* изазвано руском речју *склад* (која има искључиво то значење), међутим ми имамо *слагалиште*, *словариште* које су нам речи за тај појам сасвим довољне; *усредотоге* — је поново подгрејано *средотогје* и од њега изведени глаголи, иако имамо већ *усретсредити* са широком употребом; покрајинско македонско *танан* према гласовима књижевног језика требало би у њему да гласи *тупан*, као што и има те речи у нашим говорима и сл.

Врло слабо пристају у наш језик и речи које су тако широко узеле маха у данашње време, а које су начињене према страним узорима као: *радио-пренос*, *радио-извођење*, *радио-глумац*, *радио-обрада*, *радио-драма*, *радио-драматург* и сл. Ако се могу допустити стране речи као *радиофонија* и сл., ми се не можемо помирити са речима у којима је у првом делу странио *радио-*, а у другом наша реч. Сетимо се језика у којима је и реч радио замењена народном речју (исп. и *разглас* код нас, вероватно, према чешком). Узалуд нам наводе наше сложенице као *паунперо*, *иваницеће* и сл.: те су речи грађене по угледу на турске: *дуванкеса*, *буљу(г)башиа* и сл. Према томе, горње се речи могу пренети нашим језиком или придевом *радиски* или којим падежом од именице *радио* (*пренос радијем*, *радиски пренос*, *извођење на радију* или *радиско извођење* и сл.). Овамо иду и речи као *аутолимар* (аутомобилски лимар), *металостругар* (металски стругар), *аутовитао* (аутомобилски витао), *аерозапрега* (аеропланска запрега), *електроенергија* (електрична енергија) итд. Не треба се љутити што немамо место њих згодних сложеница које би претстављале засебне речи. Немају тога ни многи други језици, па ипак не иду против свога језика. Али и овде се могу десити случајеви који допуштају и сложене

речи: *водопривредни* (*водо-* у значењу придевском *водно* — стоји као придев од именице уз придев, исп. *свилорун*, *свилокос* и сл.), *самовезаница* (справа која *сама везује*; од тога се може начинити *самовезаг* и сл.). Ја сам овде изнео само понешто. Нисам одвајао оне речи које су неки писци сами први навели од оних које су они само подгрејали својим навођењем, јер би за то била потребна и нарочита испитивања. То, наравно, није исто, али се сваком новом или даљом употребом стране речи потпомаже њена употреба уопште. Сви смо ми, сви без разлике, наравно, који пишемо и који желимо да нас читају и памте што смо написали, подједнако дужни да негујемо, развијамо и у чистоћи одржавамо свој књижевни језик.

Добро је познато да стране речи претстављају често велике тешкоће за дословно превођење; многе речи које сам ја навео као замену страним речима — не одговарају им у потпуности. То је сасвим природно. Речник једног језика производ је многих саставних услова, а пре свега социјалних, економских и културних прилика. Па тако је и са речима за културне појмове које се употребљавају у више језика. Али ако се њихови појмови не могу увек, ма и приближно, изразити једном речју, то се ипак може постићи описно. Не мора се свака таква реч сматрати одмах као термин који, ако је једном речју непреводљив, мора бити употребљен онако како гласи, па ма којег порекла био. То се може лепо видети ако се наведене речи још једном прочитају. Као што је познато, наш језик не бежи од интернационалних термина, и у томе је правцу испред многих словенских језика, па и међу југословенским он предњачи. Али то не значи да свакој туђици одмах ваља широм отворити врата у наш језик. У нашем се језику, под добрим утицајем Буковим, никад није могао одомаћити „пуризам“, каквога је било код других Словена. Али се ипак увек тражило да се употреби наша реч где је год то могуће.

Наш језик, и поред силне навале страних речи на њега, немачких и мађарских са севера, турских, грчких и талијанских са југа и југозапада, умео је да очува до данас своју језичку независност и чистоћу: он је по синтакси, која је

увек најосетљивије мерило за чување изворних народних особина, један од најчистијих и најизразитијих словенских језика. Немојмо му навлаш наметати оно што му је туђе, што му није потребно и што због тога увек утиче као штетна зараза!

3.

Остављајући туђице, пређимо сада на наше речи и обрте у којима писци или не додају или пребацују мету, или опет иду у подражавање и позајмице тамо где им је то најмање потребно. Ја знам да журналистички рад тражи хитност и не оставља довољно времена за размишљање, али ипак, као што је то једном у овом кругу поменуо Иво Андрић, сваки писац мора имати толико времена да заузме према своме написаном тексту став свога читаоца, строгог и неумитног као што је судбина. Нажалост, морам рећи да при моме посматрању оног, свакако недовољног, материјала који сам насумце узео највише има примедба ове врсте, тако да се и овде често може говорити о недовољној будности писаца у савременом смислу те речи.

Да наведем неколико примера: *замућеност његових мисли*. . . *замућеност* је привремена особина (исп. глагог *замутити* напр. воду или сл.), док би овде боље пристајало *помућеност* или *смушеност* или сл.; *огајнички падови у скепсу*. . . по множини се види да се та радња често понавља, зато је било боље употребити глаг. именицу од учесталог глагога *падати* — *падање*; а и без тог *пад* значи једну, увек завршену, засебну (заобљену) радњу, па је и због тога незгодно употребити је у множини за понављање исте радње јер би она обележавала различне врсте падања; *да се преварно пласирају*. . . требало би да значи *на превару*, па је тако требало и рећи, а оно значи *неискрено*, *лажно*, што се овде, како по свему изгледа, није хтело рећи; *одмотавање прљавог веша*. . . врло је незгодно речено: прљав веш може бити у замотуљку, бити замотан, али не и намотан, а одмотава се оно што је било намотано као што се догађаји одмотавају у филму (управо снимци који их претстављају); зате се може одмотавати, слично овоме, нешто што се у логичком

реду, једно за другим, развија: *прљав веш се износи, показује* или сл. *Песник борбу схвата трагизми озбиљно...* овде се хтело рећи, вероватно, озбиљно до трагизма, јер сама озбиљност не мора у себи садржавати и обавезну нијансу трагизма; али озбиљност може прећи у очајање или трагизам, па је тако требало и рећи. *Та њена рез и узбуђује, непосредна је и директна, ударна* — овде *ударна* није јасно, јер се тај придев, нарочито у данашње време (*ударници* и сл.), развио у другом правцу под утицајем руског језика (исп. у руск. *ударный* „онај који задаје отсудни ударац”, одатле и *ударник* „истакнути радник социјалистичке производње који премаша норму, изванредно влада техником посла и даје пример радне дисциплине” и сл.); овде *ударна* значи „задаје ударац”, па је у том правцу и требало наћи израз. *Тек што су се... сљубили с бидермајерским стилем... сљубити се* не значи овде оно што се хтело, већ је ваљало употребити *спријатељити* (сљубити се значи *спојити се зврсто* у конкретном смислу, *слетити се, здружити се* и сл.). *И на највише израженом, савршено пуњеном платну... пуњено платно* изазива сасвим другу слику неголи испуњено сликом, бојом или сл.: у стилу се мора пазити да ли сликовни, метафорски изрази одговарају смислу или воде читаоца стрампутицом. *Горковска традиција истргава напред*: пре свега, није нам потребан русизам као придев кад можемо лепо рећи *Горкога*; затим наше *истргава напред*, иако потпуно, дословно одговара руском *забежать вперёд*, које се, вероватно, и имало на уму, — много је конкретније од руског израза (речи које су у језицима сличне или чак и једнаке у *извесном* правцу по значењу — нису у свему једнаке, немају исту „језичку вредност”, како се то стручно каже, па се зато не могу дословно преводити; овде је требало рећи: *предњаги, води, предводи, избија напред* или сл.). *Нису увежени у вртлог искривљавања и унакаживања позоришне уметности* — овде имамо неслагање слика или саставних слика које треба да образују једну целину, што не би требало допустити у добру стилу: *вртлог* — да је једну претставу, сасвим друкчију од *искривљавања* или *унакаживања*; зато они не могу образовати складну целину; има више начина како би се ово избегло, а да реченица

не изгуби од своје снаге. *Спољно слигне говеку* — вероватно је дато под утицајем немачког *äusserlich* као прилога; у нашем би језику то гласило *споља, по спољности* или сл. Честа је и све чешћа особина наших писаца (опет, вероватно, под утицајем руског језика, о чему је код нас већ и писано в. *Питања савременог књижевног језика*, књ. I св. 1, 1949, Сарајево, стр. 40—53), да се глаголске именице од свршеног глаголског вида употребљавају и за несвршено глаголско значење. Тако је у руском језику: *оправданне* и *правдање* и *оправдање, наводнение* — *плављење* и *поплава, падение* и *падање* и *пад* и сл. Тако је и овде речено: *привредно осамостаљење земље* м. *привредно осамостаљавање земље; савез... организовао такмичење... у задужењу, раздужењу, наплати гланарине* место *у задуживању, раздуживању и наплаћивању гланарине* и сл. Слично овоме не пази се на разлику између готовог чина, акта, резултата какве радње и саме радње или стања, напр.: *иако смо били гетири месеца у заостатку... заостатак* је оно што се јавља као резултат заостајања, а не само *заостајање*; међутим овде се говори о самом стању заостајања. *Он нам је... тажно, и фино, и брижно... показао све особине* — кад не бисмо претпоставили да је *брижно* случајна омашка место *брижљиво* (савесно, пажљиво), морали бисмо мислити да писац не зна шта значи *брижно* (у бризи, забринуто, бринући се). Није јасно да ли писац говорећи о *извесној међусобној утицајности* има на уму *могућност утицаја*, што би *утицајност* значило, или само *извесне утицаје*.

Остављајући ове синтаксичке или стилске неисправности којих има у знатној мери, да пређемо на засебне речи којима се такође може на понечему замерити.

Употребљава се каткад *у мимогреду*; иако би се именица *мимогред* могла развити, она се није развила (исп. *придев мимогредан* и сл.), већ се остаје при прилогу *мимогред* који и значи оно што је писац горњим изразом хтео рећи. Глагол *бивствовати* такође нам није потребан поред *бити, бивати, битисати*; и у старом језику нашем, у којем постоји барем именица *бивство*, не постоји глагол *бивствовати*; а данас се и место *бивство* (бивство) употребљава реч *биће*.

Већ се више пута обрађала пажња да наш језик чини разлику између *Наполеонове* битке и *наполеонске*; међутим још се стално, опет под утицајем руског језика, *Мизгурински* употребљава место *Мизгуринов*, као што смо и напред поменули *Горковски* место *Горкога*; исп. код нас разлику између *пнова кућа* и *поповска кућа* (прво је — која припада попу, а друго је — која припада поповима, тј. у којој попови раде, воде администрацију, коју су они заједно сазидали и сл.).

У новије време опет, вероватно под утицајем руског језика, почеле су да се граде у великом броју именице на *-тељ*, *-тељица*, исп. само у овој грађи коју сам ја узео: *показатељ*, *прекришитељ*, *изумитељ*, *бродоградитељ*, *унаказитељ*, *пазитељ*, *неговатељица*, *ослободитељица*. У нашем језику (као што се може лако видети из Даничићевих Основа српскога или хрватскога језика, Београд, 1876, стр. 248) има само неколико таквих образовања: *пријатељ* (непријатељ), *родитељ* и неколико које су у вези са језиком цркве: *крститељ*, *створитељ* (*томагитељ* се не употребљава више), *спаситељ*, *управитељ*, *угитељ* (*ходитељ* се не употребљава више), *хранитељ*. Понеке се и од тих речи замењују другим речима са савременијим наставцима: напр. *теорац* (м. *створитељ*), *спасилац* (*спаситељ* остаје за И. Христа), *хранилац*. Све ово показује да је наставак *-тељ* био у изумирању и да су речи њиме образоване постале *лексикне*, тј. без способности да се према њима образују нове речи. Зато и све напред наведене речи имају и могу имати савремене живе, продуктивне наставке: *показалац*, (показач), *прекришилац*, *изумевац* (Ристић-Кангрга), *(бродо)градилац* (Ристић-Кангрга *градитељ* упућују на *градилац*), *унаказилац*, *пазилац* (Ристић-Кангрга), *неговалица* (Ристић-Кангрга имају *ослободитељ* које упућују на *ослободилац*; међутим *ослободитељка* једино је наведено). Понеке од горњих речи нема у новијим реченицама (напр. *показалац*, *прекришилац*), али је несумњиво да би оне тако гласиле када би их ко хтео начинити, исто онако као што се речи старије терминологије *бројитељ*, *именитељ*, *делитељ* и сл. замењују у новијим делима или се у њима упућују на *бројилац*, *именилац*, *делилац* и сл. Тако се и ту јасно види постепено губљење речи са настав-

ком *-тељ*. Поновно грађење таквих речи чини утисак архаизма, а ако сам текст нема такву природу која тражи архаичнији језик, у стилу се ствара извесна нескладност. Према томе, иако се образовања те врсте не противе нашем језику, па је немогуће тражити да се оне избаце из језика, ипак ће добар стилиста водити рачуна о томе да извесна употреба таквих речи уноси у његов стил и нарочиту боју.

Добро је што су придеви на *-љив* и *-ив*, којима се замењују с успехом трпни глаголски придеви садашњег времена (напр. савременог руског језика) или уопште придеви слични латинским на *-bilis*, — добили знатну употребу (у народном језику обичнији су придеви на *-љив*, исп. исправно *нестојив*, *неодевојив*, али би било боље *обрадљив* м. *обрадив*, *нераскидљив*, исп. и *кидљив* које је у обичној употреби, м. *нераскидив* и сл.). Већ је Маретић опазио да се покаштво наставка *-ив* употребљава без разлога место *-љив*, *Gramatika i stilistika*, 1931, стр. 319; код Даничића има наставка *-ив* само иза ј (исп. Основе, 95—97). Али то не значи да придеви са *-ив* или *-љив*, чак ни у категорији придева са предметком *не* — у којој се они тако често јављају — треба да потисну по сваку цену све друге придеве са другим наставцима или друкчијег образовања. Напр. зашто *непобедив* (а могло би бити још боље *непобедљив*), а не *непобедан* иако је *непобедан* са већом изразитošћу; зашто *непресушив* (а могло је бити још боље *непресушљив*), а не *непресушан*, када је ово последње јаче и сочније? Није потребно да свако ново образовање, које је само по себи и добро и изразито, пређе у манир којим се ти његови добри атрибути уништавају.

Ово су само најопштије напомене. Поменута жива језичка категорија, која се тако бујно у нашем књижевном језику развила, заслужује исцрпно научно испитивање. Тада би се видело и то, да ли претерана употреба наставка *-ив* место *-љив* у новије време не долази од некадашње употребе наст. *-им* (из црквенословенског језика) која се и сада покаштво јавља (исп. ниже *непоправим* и сл.).

Само се непажњом могло провући *врхушке* владајуће класе место *врхови* влад. кл. (*врхушка* је руско *верхушка*). Зар је потребно *моћништво* — једна нова апстрактна име-

ница у значењу именице *моћ*, утолико пре што је *моћништво* само дословно превођење речи *могушества* (исп. *моћан* — *могући*, *могући*, па затим *моћништво* према *могушество*) које нам није потребно код наше именице *моћ* која значи исто што и руско *могушество* (имен. *могъ* у руск. јез. значи *снага*, *сила* да се што врши, *моги нет* „неиздржљиво је” или сл.). Таквих речи које откривају заиста недовољну пажњу има напретек: *удворнигка пузала* место *удворигка* пузала, јер је именица *удворица* (ако ово није штампарска грешка); *летаћи модел* направљено без потребе као *пераћи сапун*, *стајаће одело* и сл. место *летећи модел* (партицип сад. времена може се употребити као придев, али не као променљив облик са временским партиципским значењем); то значи да можемо употребити *путујући* као придев *путујуће позориште*, тј. покретно позориште, које стално путује, али не можемо рећи *видим путујућу лађу*, тј. *лађу* која сад путује. *Партивођа* је *Parteiführer*, а на нашем је језику *партиски вођ* или *вођа*. Да ли нам је потребно, иако се понегде употребљава, и *дрворезарски рад*, ма и не било неправилно начињено, кад имамо *дрворезачки рад* (исп. *каменорезачки* и сл.)? Данас је ушло у обичај да се за категорије рвачких вежбања употребљава назив *перолак* — превод са немачког *federleicht* „лак као перо”; потпуно таквих сложеница немамо, а и место ове нашем би језику боље одговарала сложеница *лакопер*, -а, -о или *перна* категорија; таквих сложеница има доста (исп. *гологлав*, *белолук*, *голобрад*, *виторог* и сл.); можда би било довољно и *перна* категорија. Зашто нам је потребно у *народном вишеброју*, што је обичан превод немачког *Mehtzahl*, место наших лепих речи *множина*, *већина*. Није потребно градити речи непотребним наставцима као што је *борилачки спорт* место *борачки* (именица је *борац*, *борац*, а не *борилац*); тако исто ја бих волео више *магевачки спорт* неголи *магевалачки*, иако је поред *магевач* могло постојати и *магевалац*. Од глагола *застаклити* учестали је глагол *застакљивати*, па је према томе и именица *застакљивање*; глаголи који имају тврд сугласник испред *а* у основном глаголу (*писати-исти-сивати*, *резати-зарезивати* итд.) — не умекшавају га у изведених учесталих глагола на *ивати*; међутим у глагола са *и*

у основи је умекшаност обавезна (*платити* — *исплаћивати*, *употребити* — *употребљавати*, *-бљивати* и сл.). Место *фронт* *послуживања мотора* боље је и више је у духу нашег језика *Моторски послуживачки фронт*. Сасвим је непотребно *водотопив*, иако само по себи није неправилно образовано, — кад имамо лепу реч *водоплаван*. Речено 'је: *селу је глобално противстављен град*, а није се пазило да глобално не значи *у целини* већ „укупно“, нарочито у смислу количине или суме (без обзира на порекло овог израза). *Уврштавање* не иде у исту категорију са „застаљивањем“; овде имамо или архаизам или покрајинску реч која може бити употребљена у књижевном језику кад добије књижевни гласовни облик; од глагола *уврстити* партицип је, по подновљеном или подмлађеном јотовању, — *увршћен* (исто као *гмишћен*), а то се јотовање јавља и у учесталих глагола, дакле: *увршћавати* (исп. *прогмишћавати* и сл.); истина, постоји и глагол *уврстати* и од њега начињено *уврставати*, *уврштавање* (исп. сасвим обично *разврстати*, *разврставати*, *разврштавање* (у нашим речницима тога глагола нема; он је у наш језик могао ући и преко руск. *разверстать* и сл.). Из језика постепено излази или сужава своје значење и употребу *нужда*, *нуждан* и сл. и замењује се речима *потреба*, *неопходност* и сл.; међутим налазимо овде *царство нужности* и сл. (да ли и овде није пресудно руско *нужда*, *нуждаемост*, *нужный* и сл. које је у великој употреби у савременом руском језику). Није јасно, без нарочитог објашњења, *у осунганом хладу*, јер хлад претпоставља место заклоњено од сунца. Исто је тако стилски нескладно *нешто језовитије*, јер *језовит* претставља већ само по себи суперлатив по смислу, па је неприродно да је неко само у малој мери још страшнији; ваљало је употребити други придев (*језовит* је у великој мери страпан, па се не може рећи „нешто у већој мери страшније“).

У реченици *делује као говорена, а не као писана* (реч) — било би боље *говорна*, јер се овде стављају насупрот *говор* и *писмо*. У изразу *измена гостовања* хтело се рећи *размена гостовања*, а рекло се нешто сасвим друго (тј. рекло се *промена гостовања*). У реченици *не мислимо на буквалну верност слову оригиналног текста* утрошено је више речи него

што је требало: могло се рећи само *дословну верност тексту*. Када се употребљавају речи из других дијалеката, треба им дати глаголску одећу књижевног језика (исп. напред *тапан* м. *тупан*): узето је *јалов хрсталак* место *јалов хрсталуk*, а можда је било довољно и *храшиће*. Сасвим се не може одобрити *маловредност своје литературе*, јер таквих сложеница наш језик нема, већ *мала, ништавна вредност своје литературе* (некада је један гостионичар талијанског порекла говорио *мој сталногост* м. *стални гост*, и цео му се Београд смејао).

Није стилски сасвим складно речено *превазиђена ствар* (*надмашена, наткриљена* или сл.), јер иако се *превазићи* употребљава као прелазни глагол (*превазићи кога гим, у земљу* или сл.), ипак се у њему осећа и његово основно непрелазно значење (*ићи*), тако да су трпни глаголски придеви од њега још увек необични и донекле још увек неугодни језичком осећању.

У реченици *да слику механички поклопе са текстом*, која је и као конструкција неисправна (место *са текстом* треба *текстом*), имамо и сувише конкретан глагол *поклопити* који не пристаје у смисао који је требало дати: како се слика може механички поклопити текстом?

И у случајевима када се употребљава правилан начин грађења сложених речи, каткада се грешу у реду саставних делова: место *народноблиска* требало је рећи *блисконародна*, јер се хтело истаћи да је нешто *блиско народу*, па тако се морало и рећи (тј. да *блиско* ближе одређује *народу*, а не обрнуто), ако је баш било потребно употребити овде сложену која није изазвана нарочитом потребом.

У изразу *у дегје спонтаном облику* стилски је неисправна употреба прилога јер је употребљен придев *дегји* који је на првом месту присвојни придев место да се употреби придев за поређење, напр. *детиньски*, дакле *у детиньски спонтаном облику*. Иако само по себи *музика пратње* не би било неправилно (и поред познатог, али неоправданог, правила о недопуштању употребе засебног генитива именице уз другу именицу), мислим да би било знатно боље рећи *пратилачка музика*.

У изразу *рука непоправимог шмиранта* писац је хтео да изрази своје велико негодовање, па је у своме гневу употребио партицип сад. времена *непоправим* који не постоји у нашем народном језику (већ је узет из црквенословенског или руског) м. *непоправљиве*, и непотребну немачку реч *шмирант* која тачно одговара нашем *мазало*; *рука непоправљивог мазала* не би било нимало слабије од горњег изрази, а било би нашем свету разумљиво.

Најзад да поменем и непотребну употребу предлога *по* (из руског језика) место *о*, напр. *разговор по питању права говека м. о п. пр. гов.* и сл. које има у великим размерима у савременом књижевном језику.

Ја сам ове примедбе износио како су ми се јављале при читању неколико бројева једног политичког и једног политичко-књижевног листа. Ја их нарочито нисам хтео разбијати у групе сродног материјала према пореклу или садржини јер би се на основу недовољног материјала могла добити нетачна слика о категоријама грађе у којима се највише греша. За то је потребно узети много више материјала, као што ће се то и учинити у своје време у нашем језику.

Ја овде нисам испитивао да ли је ко нешто први употребио, за ким се поводио и колико тога има код других књижевника. Ја то нисам чинио због тога што нисам хтео давати карактеристике у овом правцу појединих писаца или врсте писаца (за то би било потребно и много више материјала, а у том би случају ваљало изнети и добре стране стила и језика тих писаца), већ сам хтео обратити пажњу на оно што се јавља у вештачки предузетом пресеку наше штампе у једном тренутку њена развоја — као данашње њено језичко обележје у извесном правцу. Несумњиво је да би понешто, ако се узму блажа мерила, од онога што је изнесено могло и поднети, али све заједно показује ипак недовољну пажњу, недовољну самокритику.

Како да се од оваквих, а свакако и још других и много горих, неисправности ослободимо, запитаће понеко кога сам, можда, и нехотице овим својим напоменама закачио. Читањем и размишљањем, сталним поређењем свога стила и језика са језиком других писаца, сталним развијањем свога књи-

жевног укуса и тражењем онога што је најпростије, најјасније и најближе нашем поколењу. Ја сам видео међу писцима чланака из којих су горњи примери вађени и несумњиво даровите људе које очекује на књижевном пољу нашем велика будућност. Па ипак се каткад не могу да отму неком архаичном стилу, књижевнопокрајинском. Ја се у овај мах сећам Горкога који се тешко жалио на свој стил и износио своје муке око ослобођавања од неких стилских навика (гомилања атрибута и сл.) које су се — некако ж против његове воље — развиле у њему и од којих се тек после упорног рада ослободио. Ко хоће да види какав је то рад био, нека узме приповетке Горкога у различним издањима на размаку од десет или више година, па ће видети шта је остајало од првог текста у новим издањима. Наравно, при брзом раду — какав мора бити када се тиче дневне штампе — то се не може докраја извршити, али при сталном мишљењу о чистоћи језика и стила може се ипак много постићи.

Стил тражи велики, напоран рад. На његову савршенству и упрошћености — то се, наравно, не види, и не треба да се види. Изванредан стил Толстојев, у којем све тече и жубори као планински поточић, у којем је све тако непосредно и природно као да вам је кад читате први пут испричано, — стајао је Толстоја огромнога рада и бескрајног поновног преписивања и поправљања!

4.

Било би погрешно мислити да је језик и стил наше штампе увек овакав. Напротив, има новинара који пишу врло исправним језиком и чији стил може послужити за углед добра писања. Али би мене далеко одвело када бих примере и за то овде наводио, ма да испитивање њихова језика баш и с те стране заслужује нашу пуну пажњу. Па ипак ћу овде дати једну прегршт речи и израза из којих ће се видети да је струја непосредног народног језика у њој још увек свежа и пуна снаге. Није свеједно да ли таква реч усамљено чами у каквом речнику или ју је својим духом оживио писац. Према томе, може бити да ју је он својом употребом само ставио у обрт, што вреди каткада као да ју је он наново ство-

рио. Има још нешто код писаца, нарочито оних добрих. Они могу употребити и изbledу, овешталу реч, али ако јој даду својом искреношћу и непосредношћу нов блесак, нов сјај, она се подмлађује. То је исто као кад неко наводи општа места из какве науке, друштвеног живота или социјалнополитичког. Она су досадна ако се осети да су наведена по дужности, ако их не осећа и не верује у њих онај ко их износи; али ако их он прелије својим осећањем, својим животом који он у њих уноси, она заблистају као да су први пут речена.

Ево овде неколико илустрација тих различних појава у језику које све воде ка његовој већој изразитости, сочности и чистоћи, иако се понешто од тога и досада јављало.

Правилно се употребљава *израстање* и сл. м. *израшћивање*, што би упућивало на *растити*, а не на *расти*, како треба. *Непреводљивост* (каткада и *непреводивост*) сасвим је исправно начињена реч (могло би се употребити и *непреводност*); према *узгледевати* и сл. глаголима начињено је и *зиновниковати*; именица *притуз* лепа је народна реч (у значењу удворице са јако презривом нијансом): још се једнако могу градити и од простих и од сложених глагола именице радника или лица са квалификативним глаголским значењем („онај који се на коленима коме приближује”). И речници су већ забележили *звоњаву*, али се мало употребљавало, иако је изразитије од *звоњења*. Добре су и непотпуне сложене речи као *стриц-средњак*, јер тако многе речи и добијају нова значења (напр. *средњак* коњ, исп. *шестак* — ћилим извесне величине од ранијег *ћилим-шестак*, а затим и само *средњак*, *шестак* и сл.). Често наилазимо у чланцима у којима се описује социјалистички (колективни) рад на добре народне речи као: *засјекашца* (алатка), *стресалка* (исто), *подграда* (у руднику), *прашаг* (справа), *двоисински разбој*, *носивост* (способност ношења у најразличнијем смислу), *троданци* (човек који се користи правом тродневног боловања или отсуствовања од посла), *круњага*, *гусеничари* (трактори), *разводна мрежа*, *градилишки полет*, *привесак* (споредни додатак), *глодалица*, *откопни зекићи*, *самоодлагашца* (жетелица), *натпрозорњак*, *шљункара*, *надератњаци*, *мреже пливарице*, *шрарице*, *надвлагене ужетом*, *закивање*

закључак, заковци, кољосегни прибор, пригверсна везица, лив, радилиште, припусна станица, јалски пренос, отпуцани угаљ, магично језеро, палилац мина, ткалагка бригада, семенски кромпир, утовариваг (справа), дрвна индустрија итд. Демократисање индустриског рада, узимање радника из народне средине и велико усавршавање најразличнијих начина и рада и производње — све то у знатној мери богати и развија наш језик; јер из нарочитих професијалних језика те речи улазе и у књижевни. Колико су горње речи народне, показује чињеница што њима и није потребан никакав нарочити коментар.

Да узем који пример из других области: *састајалиште* (исп. и *стециште*) *напредних људи; притисли ме уз један сувозид* — мало читалаца зна да је сувозид народна реч, а обележава зид нарочите врсте, изграђен без малтера. Израз *мразни ветрови* у таквој је вези необично, али изразито. Затим и у спорту има много речи начињених добро као *средњињица* према исправном *завршница* и сл. У политичком речнику можемо забележити *развластити* (*развлашћена буржоазија*) у значењу лишена власти, збачена, скинута са власти — образовано помоћу предметка *раз-* што није врло обично у нашем језику, али није му ни противно (напр. *развијати Крајину, Војну Границу* и сл. ослободити је од војске, војног уређења и сл., *разерити* скинути са врха, *разоружати* одузети оружје, *растерети, раскрстити, разоближити* и сл.); има таквих речи примљених и из руског језика напр. *ражаловати* (разжаловати): лишити чина, управо у руском наклоности, *разогарати се* и сл. у неком „изгубити поверење, веру“ и сл. (исп. у руск. *разлюбитъ* престати волети, *разнакомитъ* и сл. престати познавати кога и сл.). Није немогуће да је ова обична функција префикса *раз-* у руском језику сарађивала и код нас код горњих облика; али је горње обрадовање могло понићи и без тога.

У изразима као *прига о неухватљивом* употребљава се самостално придев (овде у средњем роду) у значењу апстрактне именице (*нешто неухватљиво, све што је неухватљиво* и сл.), али се може употребљавати и у другим родовима; иако наш језик не употребљава у великој мери такве

случајеве (исп. ипак *Сит гладну не верује*, тј. сит човек гладну човеку и сл.), они су потпуно у духу његову (исп. именице *зло, добро* и сл.) као и у другим индоевропским језицима.

У изразу *у, заправо, собно, завесама отупљено, посивљено осветљење* — има смелости, али је у свему исправно; *отупљено осветљење* је оно које не боде очи, а *посивљено* — начињено је сасвим правилно иако у употреби ретко; цела слика добија високо интелектуалну боју.

Има читав низ нетражених много, али природних израза као: *својеверски* (тј. своје врсте, нарочити), *ситнигавост, узврат* (исп. *ударје*), *обликовати* (исп. *уближити*, само не-свршени вид према њему), *робијати* (у ширем значењу), *самоциљни, уметничка самоделатност* (исп. *саморадња*, према *самоделатни, самоуправни, самоникао, самољубив; саможив, самовољни* итд.), *додајни, сазнајни* (врло успео придев према именици *сознање*; уопште наставак *ај* и за образовање придева и именица даје велике могућности), *преломни* (које је већ и раније у употреби било), *подјаривати* (у широј и метафорској употреби), глаг. *благити, блаћење* (у преносном значењу), *зов* (у значењу „поклич”, „апел”), *позајмитиште, поправна мера, саветовалиште, труднице* (трудне, бремените жене) и сл.

Све су ове речи лако разумљиве и свако их је могао начинити. То значи да су добро начињене, да је у њима дух заједнице. Неке су се од њих у извесним значењима и раније употребљавале; али је већина — нова. Узмите речник Ристића-Кангрге, па ћете то јасно видети. Али главно је да су узете само из неколико бројева дневних листова. Колико их има само за време нашег општекултурног и општекњижевног рада и само од ослобођења! Према томе, места песимизму нема; и поред свега што се може замерити савременом поколењу у овом правцу, оно ипак у књижевном језику иде напред. Тај напредак заслужује исцрпно проучавање, и ми смо уверени да оно неће изостати.

Али и поред извесног језичког освежавања, ми бисмо желели још више смелости у тражењу и стваралачком налажењу новог. Пред нама је данас велико питање стварања

терминологије за многе науке и многе гране радиности. Наш језик пружа за то и много грађе и много начина. Ја се не бих хтео на томе много задржавати, јер се и без тога мој говор одужио. Али ипак морам приметити да у томе правцу нису још уклоњене све сметње и преграде које нам је прошлост оставила, а од којих су најглавније у нама самим. Ми не волимо нову, нарочито новоначињену, реч и кад је други стварају, а камоли да је стварамо сами; ми се на њу тешко навикавамо. То су предрасуде и рђаве навике које су историски разумљиве; јер се некада искључиво тражило да се из народа узимају речи, да се у народу купе, а да се бежи од кованица које је тадашње поколење градило невешто или, просто да речемо, није умело да гради, поводећи се за природом туђих језика. Вукова борба против извештаченог и ненародног још нам је у осећању. Па и доскорашња књижевна критика која се до пре педесет-шесет година сводила искључиво на правописне и граматичке грешке — оставила је својих значајних трагова, баш у источној половини наших народа, са Београдом на челу, у сталном зазирању од нове речи или нова израза. У време борбе за народни језик у књижевности све се то може и објаснити и разумети; али данас, када је та борба изборена, када је снажно утрвен нов пут којим ваља ићи, — на површину су избили нови задаци. Нама је неопходна нова реч. Колико можемо, узећемо је из народа; а где и народ нема потребних речи — а он их не може ни имати за нове предмете и појмове које тек ми у живот уводимо — морамо их сами начинити, наравно, тамо где не постоји какав међународни термин. Тај је посао отпочет, али треба да се настави са већом снагом и са неотступним уверењем: да је то један од основних задатака нашег новог духовног живота.

5.

Долазимо до крајњег или, боље да речем, основног питања: како да се наш књижевни језик развија у будућности. Хоће ли се она два центра развијати самостално, удубљујући стално и развијајући своју индивидуалност, са потајном намером да се језик једнога протегне на територију другога, или ће сва средишта у којима се данас обрађује и кује срп-

екохрватска реч пружити једно другима руке и тако зближена и уједињена створити моћно, заједничко средство наше културе. Ја мислим да је време да се о томе размисли, а на то нас гони и наша данашња стварност која несумњиво и овде води.

Свугде у нашем народу, и у прошлости његовој, има корисних језичких достигнућа која могу лепо послужити даљем стварању нашег заједничког језика. Ја ту не мислим само на оне дијалекте (штокавске) који су у основице књижевног језика Вукова (т. зв. новоштокавске дијалекте). Ја овде мислим и на чакавске и кајкавске дијалекте у садашњости и прошлости, дакле на све српскохрватске говоре. Већ и данас има из њихова речника у савременом речнику нашег језика прилично речи, али тога може бити и много више. Разуме се да би те речи морале добити гласовно-акцентатску одећу савременог књижевног језика. И наша два засебна књижевна језика, словеначки и македонски, треба својим речничким и фразеолошким благом, у случају потребе, да помогну својим речима које би добиле српскохрватски књижевни облик нашег језика, јер и српскохрватски књижевни језик помаже и њима. Све се то тиче њихових народних, заиста добрих и савременом књижевном језику потребних речи. Свако непотребно претеривање, неосновано и насилно, упропастило би ово велико и сјајно начело које једино одговара савременом развоју нашем и које не би ниуколико изневерило основни принцип нашег савременог језика: да мора бити саграђен у духу народном. Мислим да неће бити на одмет да речем да је и велики Вук тако радио: нема ниједног од овде поменутих крајева из којих Вук не би речничко благо унео у свој речник.

Морам одмах рећи да су пионери тога развоја нашег језика наши новинари и књижевници. Они се између себе, уствари, разликују само по области у којој раде, али су им главне особине заједничке: велика осетљивост према свему што се у народу збива, снагажљивост у свим приликама духовне културе наше и одзивање на све потребе народне у том правцу. Наравно, и даровитост, фантазија, укус, и све друго што иде уз књижевну и језичку стварање сами се по

себи разумеју. Као што необично осетљива фотографска плоча прима данас и најситније појаве у природи и басиони да би послужили за даља испитивања и нове закључке, тако и њихова душа треба да је способна да прими и да се одазове на најтананије утиске које у њима оставља наша стварност, да им да одјека у речи, у језику.

Зато се не треба чудити што су баш они, наши књижевници и новинари, и у овом правцу испредњачили, што ја са овога места врло радосно поздрављам. Истина, међу речима које су они примили или пустили да се објаве у неким листовима и књигама има их којима се може и понешто замерити, као што се може приговорити и многим речима које наши људи стварају, али начело потпуне узајамности књижевног језика наших културних центара једино води ка оној новој епоси развитка нашег књижевног језика која претстоји нашим народима, ка све већој уједначености његовој у најразличнијим средиштима наше земље.

Разуме се и без нарочитог истициња да ту треба разликовати две ствари: прво, сам текст како нам га износе претставници различних наших средишта; њега треба оставити у оригиналном облику, без икаквих измена; друго, позајмице, свесне или несвесне, које наши писци из таквих текстова врше. За читаоце вредност и једног и другог гогово је иста, јер нова реч пролази подједнако кроз њихову свест остављајући у њој своје трагове; али одговорност оних од којих то потиче није подједнака. Али ја овде то двоје нећу одвајати.

Навешћу примере опет само из онога произвољног захвата који ми је послужио и за већ поменуте категорије речи: *натруха*, *безниђе*, *нукати*, *плесне групе* (играчке групе), *накладна дјелатност* (издавачка), *хушкати*, *хушказ*, *хушказки*, *раскринкати*, *раскринкавати* (скидати образину, разобличавати), *слугански подржава* (слутерањски), *витлајући кистом* (кичицом), *срси* (жмарци), *овладавање* и сл. (овлађивање и сл.), *угин*, *угинак*, *каменац*, *вањски*, *брушење* (оштрење), *помањкање* (недостатак, недостајање), *уметио* (вештачки), *бројило* (апарат за бројање), *кладиво* (за бацање), *благо* (стока), *кисинана* (радионица за грађење ки-

сеоника), *хвалоспев* (према немачком, похвални спев), *унутар* (не само као прилог, већ и предлог: *унутар граница*), *нутрина*, *најављују* (јављају), *роварити*, *бројгано* (од бројка, бројно), *плин*, *плински*, *падавине*, *серсисходност* (целисходност), *иностраништина*, *разглас*, *разгласни* (радио, радиски, вероватно, према чешком) и сл.

Многи се од ових примера већ од давнина употребљавају код Хрвата и по западнијим крајевима (југозападним) наших народа; понешто не би вредело да се уопшти (напр. *хушкати*, *раскринкати*, *помањкање*, *хвалоспев*, *чајавити* и сл.) јер не одговара у потпуности нашем језику, а можда нам није ни потребно; али је само начело здраво.

Не треба заборавити, као што је то и у почетку наглашено, да наша социјалистичка стварност својом једнакошћу у свим крајевима ствара за то уједначавање не само повољно земљиште него садржи у себи већ многе знаке оствареног напретка. Зато је у духу нашег данашњег времена да се никако не бежи од онога што се по другим крајевима наших народа употребљава и да се не стављају никакве препреке штампању књига онако како се оне јављају по другим крајевима. Тако се у нашем средишту и врши, и ми бисмо желели да се то тако, и са нашим књигама и са осталим, чини и по осталим крајевима! А шта ће од онога што ми употребљавамо и од онога што имају они — примити наш заједнички српскохрватски језик, — то ће показати будућност којој и припада крајње решење овог питања и крајње одабирање језичким осећањем онога што је најбоље и најприкладније.

Широкогрудости у овом правцу има каткада и на другим странама. Ја нисам мислио данас да говорим о томе шта прима загребачко средиште од онога што се употребљава по источнијим крајевима и шта примају други крајеви. Тога има тамо, и то у знатној мери. Али ја морам ипак рећи да највише ширине у горњем правцу има код нас, захваљујући, у првом реду, раду наших новинара и књижевника. Зато ја и завршујем свој говор са искреним поздравом свима њима: да истрају на својем крчилачком путу који су они јасно осетили својим тананим осећањем онога што се данас остварује у нашој отаџбини и што нас води заједничкој културној будућности.

А. Белић